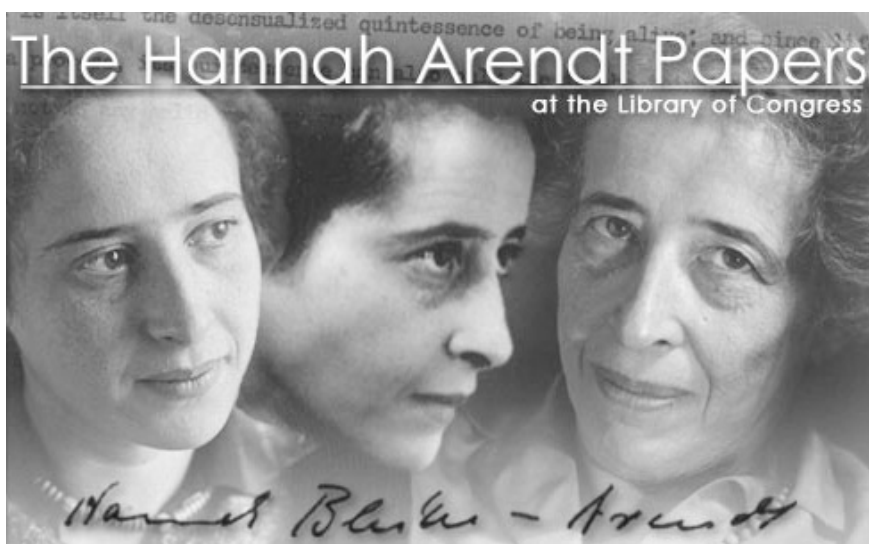

IDEES

La memòria, la política i la filosofia: a propòsit d'una filòsofa anomenada Hannah Arendt

Oriol Farrés Juste

Ha reaparegut. Els seus llibres s'han començat a reeditar, les seves idees s'estan discutint de nou, s'han publicat biografies, diaris¹, correspondència, assaigs... Hannah Arendt torna a ser, trenta-un anys després de la seva mort, una filòsofa d'èxit. Però com sol passar amb aquestes "resurreccions" inesperades, ella mai no ho sabrà; i tampoc importa gaire, desenganyem-nos.

La seva història personal acompanya aquest segle estrany, ple d'il·lusions i violències, que fou el segle XX: Arendt és un d'aquests personatges-època que permeten resseguir els esdeveniments que fan història i, alhora, atorgar-los un sentit, un to i una mirada originals. Suposo que és per aquesta raó que el gènere de la biografia li escau tan bé: la d'Elisabeth Young Bruehl és una de les més aconseguides, però també n'hi ha d'altres, com la de Julia Kristeva i la d'Elzbieta Ettinger, per exemple. Hi ha filòsofs que sembla que han assolit un equilibri entre escriptura i vida que els fa modèlics. Hannah Arendt sens dubte es pot comptar entre ells.

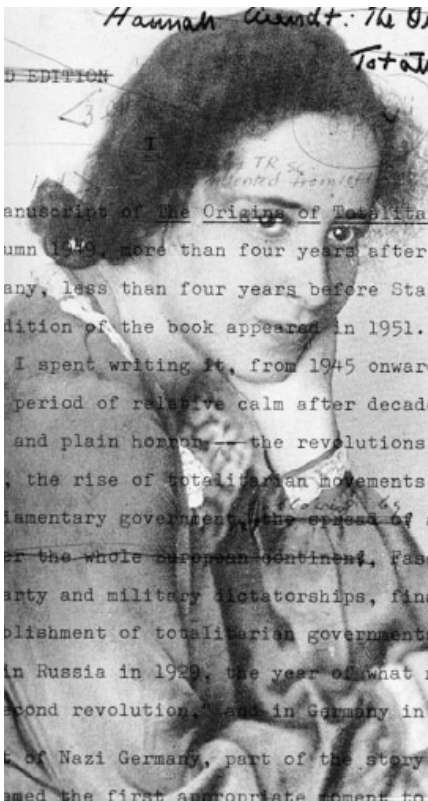
De jove estudiava filosofia a la universitat de Friburg sota la direcció de Martin Heidegger. S'han dit tantes coses sobre la relació de la jove estudiant jueva amb el futur defensor del nazisme des del rectorat de la universitat, que no sembla possible afegir res més. Per a tots aquells amants de la xafarderia, però, sempre hi ha algun llibre que sorgeix del no-res i fa les delícies dels curiosos; sempre hi ha algun rumor nou, alguna notícia sorprenent. No crec que valgui la pena citar-ne cap aquí; és bo ser públic de tant en tant. Però, ironies de la història, la deixeble del gran filòsof existencialista va ser capaç de capgirar la filosofia del mestre per convertir-la en un "manifest" profund a favor de la lluita antifeixista. En lloc de parlar de les heroïcitats del *dasein*, de l'home abocat al món i confrontat amb la mort, Hannah Arendt va reflexionar sobre la natalitat, la iniciativa, l'acció

dels homes i dones units pel poder popular... A l'angoixa de l'existència, va oposar la passió per la política i la participació. A la mort i l'horror, la vida, el naixement i l'amor.

Hannah Arendt va passar per França, fugint de les hordes nazis, i va acabar als Estats Units, com a professora primer a Chicago i després a Nova York. Acabada la Segona Guerra Mundial, va tornar algunes vegades a Alemanya; va seguir els grans esdeveniments que marcaren el seu segle a través d'articles i reportatges i, en fi, va treballar activament per retenir a la memòria dels homes i dones els crims de l'holocaust. Va escriure, doncs, per evitar l'oblit, per combatre'l malgrat tot. La seva filosofia política, per tant, està molt vinculada a les preocupacions sobre el totalitarisme (el seu llibre *Els orígens del totalitarisme* així ho acredita) i sobre l'univers dels camps de concentració i extermini. No crec que se la pugui entendre si es passa per alt tot això; és a dir, si s'ignora el seu

compromís “republicà” en la defensa de la dignitat humana —amb els seus drets inalienables— i la seva fermesa contra el terror i l’abús del domini totalitari. Arendt es va atrevir a pensar el present, a pensar després d’Auschwitz, a interessar-se per les coses que succeïen arreu del món. Va fer bé la seva feina: no se li va escapar ni l’imperialisme dels Estats Units ni les tendències totalitàries del capitalisme modern ni tampoc els autoritarismes de tot signe i color. Va escriure sobre el Vietnam, sobre Israel i Palestina, sobre la vella Europa. Davant de les brutalitats de la història, aquesta filòsofa, com antigament els estoics i els epicuris, va saber trobar el refugi del pensament i la llibertat interior.

Solia citar una frase de Cató el Vell: “*Hom no està mai tan sol com quan està amb ell mateix*”. I és que Hannah Arendt és un dels últims exponents brillants de la formació humanística alemanya. Tenia una cultura vastíssima i una curiositat sense límits. Els seus amics deien que quan volia pensar s’acomodava en una *chaise longue*, tancava els

ulls, serrava ben fort els llavis i se sumia durant hores i hores en les seves meditacions. Articles, llibres i lliçons foren els reflexos, sempre tènues, de la seva potentíssima activitat intel·lectual. Arendt no es va deixar endur per les temptacions del son, no va mai abaixar la guàrdia, no va perdre el rastre de l’honestetat.

I això és important. Ho és perquè una de les seves recerques més significatives fou al voltant del clàssic tema del mal. El mal és un problema filosòfic que ha fet córrer tanta tinta als llibres com sang ha fet vessar al món. Hannah Arendt, convidada pel govern d’Israel al judici d’un ex funcionari nazi anomenat Eichmann², va fer un llarg i esgarrifador reportatge sobre el procés³. Aquest individu, Eichmann, havia gestionat part de l’univers concentracionari alemany. En el judici, però, sostenia que “*només havia obeït ordres, com tants altres*.” Si algú esperava veure un diable iracund que jurés acabar amb tota l’estirp jueva, allà només hi havia un home corrent, un home-massa, un home de les multituds. Què deia? Doncs que s’havia limitat a fer la seva feina i que, en tot cas, els responsables dels crims eren els cabdills que havien estat jutjats a Nüremberg. Res de “pecat original”, res de “mal radical” kantià o de fantasies sobre el “mal extrem”. Arendt va escriure, a partir de la seva experiència periodística en aquell procés, sobre la *banalitat del mal*. Certa capacitat per suspendre tot judici i deixar-se portar per la força de les coses, sense oposar-hi cap criteri ni cap resistència. Que el mal es reveli com un afer banal és una mala notícia: vol dir que no té res de sobrenatural ni de màgic. Tothom, per tant, és capaç de distreure el seu sentit empàtic, tancar-se en ell mateix i, per una mena de rutinització i manca d’imaginació, posar-se a reproduir els crims més horrenos. “*El tipus ideal del membre de l’aparell totalitari és el funcionari que funciona en tota circumstància, que no és res més que la seva funció*”, va deixar dit aquesta senyora en un al·locució radiofònica⁴. Les reflexions de Hannah Arendt són una advertència per a tots aquells que existim més enllà del segle XX, que ja hem creuat el llindar del XXI. Se’ns crida a parar atenció, a ser més sensibles, a no oblidar...

Arendt, en vida, no es feia gaires il·lusions sobre el progrés de la humanitat. Però això no va impedir que, a la seva manera, no pensés una moral del ciutadà. Deia que la veritable política només havia existit en la democràcia directa de l’antiguitat, a Atenes —tot i que restringida, és clar— i a les repúbliques de la Itàlia del Renaixement. “Nostàlgica”, “conservadora”: aquestes són algunes de les etiquetes que se li han adjudicat. Potser no n’hi ha per tant, però. Crec que de la seva teoria de la ciutadania, en definitiva, s’haurien de retenir precisament el seus trets utòpics i les seves idealitzacions. Arendt va criticar moltíssim la societat de masses —i sabia el que es deia, ja que vivia dins les fronteres de l’Imperi de l’espectacle, els EUA—. Per ella, la política era acció i participació, discurs, pluralitat i equitat. Era, de fet, una de les dimensions més importants de la condició

humana, ja que sense ella (i això és crucial!) no es podria mai parlar de llibertat. I aquí cal dir les coses pel seu nom: la llibertat per Hannah Arendt no és altra que la republicana, és a dir, l'autonomia col·lectiva. No pas la llibertat de comprar un Ford o un Volkswagen, per entendre'ns.

La memòria històrica és un altre dels punts forts de la filosofia "arendtiana" que es pot aplicar a la realitat de casa nostra i que més ens pot interessar. Llegir filòsofs, pensadors en general, també pot ser una manera, ben entès, de "piratejar-ne" les seves idees. Arendt parla a bastament dels crims nazis, de l'holocaust, d'aquesta tendència a "reduir la identitat humana, amb tots els seus drets, a la pura vida orgànica"⁵ que representa la reclusió en camps. Sobretot, com tantes altres persones de la seva generació, estava decidida a anar fins al final en el coneixement de les causes i les conseqüències d'uns fenòmens tan brutals que no semblaven respectar cap límit. La història més recent del nostre país també ha passat per una situació de feixisme i de domini totalitari: la dictadura franquista. Per ser ciutadans de ple dret, doncs, hauríem de conèixer el nostre passat i no permetre que se'ns ocult. S'han de desenterrar encara moltes fosses de la Guerra Civil, s'han d'estudiar els camps de presoners de la postguerra i s'han de reobrir molts expedients, estiguin en mans de qui estiguin, perquè es pugui saber d'on venim i poder traçar, així, activament, el camí per on volem anar. Aquesta tasca la poden fer col·lectius i associacions del teixit civil, és cert, però tal vegada ja seria hora que les institucions públiques es possessin a treballar amb transparència, sense embuts, en aquesta direcció. La recuperació de la memòria històrica és un dret (de conèixer-la) i un deure (de donar-la a conèixer) indefugibles. La ciutadania desmemoriada és una massa obtusa i manipulable.

La "segona vinguda" de Hannah Arendt, per tant, obre possibilitats de comprensió i d'interpretació que ens allunyen, i molt, de les modes editorials i el *marketing*. En un pensament tan complex i dens com el seu, de segur que s'hi poden trobar molts elements diversos. Jo n'he volgut destacar tres: el valor ètic de l'atenció i la cura per evitar els perills de la banalització creixent que viu la nostra societat, la recuperació de la memòria històrica com una necessitat política de primer ordre i, finalment, la participació ciutadana, a cada poble i a cada ciutat, com a expressió de la veritable llibertat republicana. ●

¹ Cal destacar la publicació de la traducció al castellà de Raul Gabás del *Diario filosófico (1950-19739) de Hannah Arendt*, Barcelona, Herder, 2006.

² Que fou arrestat el 1960 pel Mossad, els serveis secrets israelians, a l'Argentina.

³ Arendt, *Eichmann in Jerusalem*.

⁴ Emesa per RIAS Radio Universitat el 23 de març de 1953. Extret de: Hannah Arendt, *Ensayos de comprensión 1930-1954*, Madrid, Esprit, 2005.

⁵ Arendt, *Human Condition*.

Ferrer
ADVOCATS

rambla 5, 4º planta 08202 sabadell
tel 93 727 59 20 fax 93 725 64 56
e-mail: advocats@giassessors.com

TOT EN MARCS

MARC
Sul

Torres i Bages, 13 • Tel. 93 726 49 55 - 08201 SABADELL

g.i. ASSESSORS, S.L.

GESTIÓ INTEGRAL. JURÍDICA. FISCAL. LABORAL

Rambla, 5, 4a planta - 08202 Sabadell
Tels. 937 275 920 - Fax 937 256 456
gestio@giassessors.com